

Composició patrimonial i Sintagmació

Rosa Estopà

Introducció

La composició patrimonial i la sintagmació són dos processos de formació de mots que no sempre es presenten discriminats en els estudis descriptius de neologia. L'assimilació d'aquests processos ha estat potenciada pel tractament heterogeni que han rebut tant en els estudis gramaticals com en les obres lexicogràfiques.

La composició —entesa en un sentit ampli com la formació de paraules a partir de més d'una arrel o lexema— ha suscitat, tant en els estudis tradicionals de gramàtica com en les proposicions més recents de la lingüística, una gran diversitat de posicions que han conduït a una situació de confusió. Així, darrere del procés de composició hi trobem un conjunt d'amalgames teòriques que en difuminen l'abast i que sovint l'assimilen amb d'altres processos de formació de paraules com la prefixació, la composició culta i sobretot amb la sintagmació. En molts estudis es presenta la composició com l'únic procés que permet formar noves paraules a partir de més d'un lexema, en aquesta obra hem optat per distingir tots aquests processos de formació de mots. En aquest capítol, però, ens centrarem en els neologismes formats per composició patronímica, és a dir, formats a partir de dos lexemes catalans; i en els neologismes formats per sintagmació, és a dir, formats per una estructura sintagmàtica lexicalitzada.

1. Composició patronímica i sintagmació: gramàtiques i altres estudis lingüístics

La diversitat de perspectives en la descripció de formació de noves unitats lèxiques mitjançant més d'un lexema de la llengua catalana es dona a tres nivells lingüístics diferents: estructures lèxiques, denominacions i concepcions.

El primer aspecte d'heterogeneïtat és la diversitat d'estructures d'unitats lèxiques a què es refereixen els autors quan exemplifiquen aquests processos. Així, en diverses obres i gramàtiques trobem citades com a exemples de mots compostos entesos en un sentit ampli: *pell-roja*, *parenostre*, *agredolça*, *hispano-romà*, *apagallums*, *allioli*, *set-ciències*, *mal de cap*, *comprendre*, *estira-i-arronsa*, *giravolta*, *lliurecanvista*, *filferro*, *camió-cisterna*, *faldilla-pantalón*, *rinofaringe*, *rau-rau*, *sotabanc*, *primfilar*, *avall*, *blau marí*, *clau anglesa*, *punt i coma*, *tenir por*, *mestre de cases*, *trenta-quatre*, *pruna clàudia*, *verd poma*, etc. L'examen d'aquestes seqüències permet reconèixer unitats que s'han format per diversos recursos de formació de paraules: prefixació, composició patronímica, composició culta i sintagmació.

El segon aspecte de diversitat gira entorn de les denominacions que fan servir els autors per referir-se a totes aquestes unitats lèxiques, però sobretot aquelles que fan referència a unitats com *escuradents*, *rentaplats*, *obrellaunes*, *blau marí*, *radiotelevisió*, *màquina de batre*, *clau anglesa*, *donar abast*, etc. Les gramàtiques catalanes no tracten homogèniament aquest tema. Si revisem les denominacions que s'utilitzen en cinc gramàtiques catalanes —Marvà (1934), Fabra (1956), Badia (1962), Moll (1968), Ruai (1986), Solà et al. (2002)—, constatem que s'usen diferents paraules per referir-se a la composició i distingir-la d'altres recursos de formació de neologismes¹. Tot i que

¹ En aquest punt recomanem especialment l'article de Solé i Vázquez (2002) dedicat a la composició

Finalment, un tercer paràmetre de divergència entre els autors es troba en el significat que donen a unes mateixes denominacions. De manera que la paraula *compost* no sempre expressa la mateixa noció: hi ha variació cognitiva.

La concepció d'aquests processos de formació que tenen els gramàtics catalans també és divergent, i, a vegades, no sempre explícita. Com ja assenyalen Solé i Vázquez (2002), la major part de gramàtiques catalanes ofereixen un tractament descriptiu detallat i exemplificat dels aspectes estructurals, gramaticals i ortogràfics en les gramàtiques, però la descripció semàntica hi és moltes vegades inexistent o molt vaga.

Pel que fa a altres obres teòriques, un grup de lingüistes tendeixen a utilitzar la paraula *compost* en un sentit molt ampli que inclou diferents processos de formació de mots. Aquest autors normalment es veuen obligats a especificar el mot *compost*, si volen que la paraula pugui ser operativa per distingir certs tractaments. I un altre conjunt d'autors reserven el mot *compost* per aquelles paraules complexes que s'han format per un recurs de formació de paraules anomenat composició i necessiten altres denominacions com *unitat sintagmàtica*, *locució* o *fraseologisme* per fer referència al resultat d'altres processos de formació que tenen lloc en el component sintàctic de la gramàtica.

Un dels punts més discutits entre els lingüistes és el component de la gramàtica que genera aquestes unitats formades per més d'un lexema amb poder referencial. De manera que, segons els diferents quadres teòrics, s'ha postulat que les paraules compostes — enteses en un sentit ampli — es generen en diferents components de la gramàtica. Així, alguns autors sostenen que es generen enterament dins de la sintaxi (Benveniste (1966), Di Sciullo i Williams (1987), Lieber (1992)) i, en canvi, d'altres autors defensen que es formen en el component morfològic (Fabra (1956)); encara hi ha un tercer grup que pensa que aquestes unitats no són pel que fa a la seva formació homogènies (Corbin (1992), Cabré (1994), Gràcia (2002), Lorente (2002)): unes es generen en el component morfològic de la gramàtica i, d'altres, en el component sintàctic. Aquesta diferència de concepcions sovint és la causa que ha motivat la diversificació de les denominacions que serveixen per referir-se als mots formats per més d'un lexema.

L'Observatori de Neologia, seguint les posicions de Cabré (1994) i de Corbin (1992), tracta la composició com un recurs lèxic de formació de paraules i, per tant, els mots compostos es generen a l'interior del component lèxic de la gramàtica mitjançant regles lèxiques; i reserva la denominació *unitat sintagmàtica* per aquelles unitats lèxiques generades en el component sintàctic de la gramàtica i que, sense transgredir cap de les regles sintàctiques, s'han lexicalitzat.

La lexicalització, que permet distingir un sintagma travat d'un sintagma lliure, és també una noció problemàtica i difícil de concretar. Els lingüistes han establert una sèrie de criteris de naturalesa diversa que ajuden a determinar quan un segment deixa d'ésser una seqüència del discurs lliure i passa a ser una unitat lèxica. Aquestes proves al·ludeixen a criteris de naturalesa lingüística que afecten diversos components gramaticals de la llengua: criteris fonètics, morfològics, sintàctics, semàntics i pragmàtics. I a criteris extralingüístics, criteris gràfics, estadístics, referencials, semiòtics.

2. La composició i la sintagmació: els diccionaris

És interessant observar el tractament que els diccionaris en llengua catalana fan de la composició i la sintagmació perquè reflecteix la diversitat que hi ha en aquests recursos de formació de paraules. Primer analitzarem les denominacions metalingüístiques que s'inclouen en els lemaris d'alguns diccionaris per referir-se a aquests fenòmens i les seves definicions, i després observarem el tractament que els diccionaris fan de les unitats lèxiques de la llengua formades per més d'un lexema català.

Per realitzar aquesta anàlisi, hem tingut en compte dos diccionaris de llengua general en contrast amb dos diccionaris de lingüística, és a dir especialitzats:

- diccionaris de llengua general: *Diccionari de la Llengua Catalana* de l'Institut d'Estudis Catalans (1995) (DIEC); i *Gran Diccionari de la Llengua Catalana* d'Enciclopèdia Catalana (1998) (GDLC)
- diccionaris especialitzats: *Diccionari de lingüística* del TERMCAT, l'Institut d'Estudis Universitari Josep Trueta i la Fundació Barcelona (1992) (DLT); i *Diccionari de lingüística* de Manuel Pérez Saldanya (1998) (DLS).

2.1 Aspectes metalingüístics

Els diccionaris analitzats, tant els de llengua general com el de lingüística, d'una banda, inclouen els mots *mot compost*, *compost*, *locució*, *composició*, però només un dels diccionaris especialitzats inclou la paraula *sintagmació*; cap dels diccionaris estudiats incorpora en la seva nomenclatura els mots *sintagma travat*, *unitat sintagmàtica* o *unitat polilexemàtica*. D'altra banda, les definicions d'aquestes entrades en els quatre diccionaris —que reproduïm en el quadre— reflecteixen la manca d'unanimitat entre els diferents autors a què ens referíem anteriorment. Hem remarcat aquelles paraules que indiquen més clarament la contradicció i ambigüitat entre diccionaris o fins i tot d'un mateix diccionari; i com es pot observar la variació és tant denominativa com conceptual:

	DIEC	GDLC	DLT	DLS
mot compost o compost	Mot format per la reunió de dos o més mots .	Mot format per composició .	Mot format almenys per dos radicals o dos mots i que correspon a una unitat significativa .	Mot format a partir de dos o més radicals susceptibles de funcionar com a mots autònoms ⁴ .
composició	Formació de mots nous a partir de dos o més radicals o mots de la llengua .	Unió de dos elements constitutius o més, cadascun dels quals existeix prèviament com a mot de la llengua , que formen un mot nou.	Formació de mots nous a partir de la unió de dos o més radicals o mots de la llengua .	Procediment de formació de mots a partir de la unió de mots o radicals que són susceptibles de funcionar autònomament en la llengua (...) ⁵ .

⁴ Aquest diccionari també inclou les paraules *mot compost copulatiu*, *mot compost endocèntric*, *mot compost exocèntric*, *mot compost sintètic* que són tipus de mots compostos.

⁵ A més inclou les entrades *composició culta*, *composició impròpia* i *composició pròpia*.

lexicalització	Procés pel qual un conjunt sintagmàtic esdevé un element lingüístic equivalent a un sol mot .	Procés pel qual un conjunt sintagmàtic esdevé un element lingüístic equivalent a un sol mot .	Procés pel qual un sintagma o un mot flexionat, derivat o compost esdevé una unitat lèxica no predictable a partir dels seus formants .	Terme introduït per Charles Bally per a referir-se al procés pel qual un conjunt sintagmàtic esdevé un element lingüístic equivalent a un sol mot .
locució	Forma particular de llenguatge. (...) Grup de mots que té el valor semàntic o sintàctic d'un sol mot .	Forma particular de llenguatge. (...) Combinació fixa de dos mots o més , units sovint per una sintaxi particular, amb sentit unitari i familiar a una comunitat lingüística.	Grup de mots que té el valor semàntic o sintàctic d'un sol mot.	Construcció fixa formada per un grup de mots, que té significació unitària i, en general, equival a un element únic capaç de desenvolupar diverses funcions oracionals ⁶ .
sintagmació				Procés de formació de mots d'acord amb el qual una combinació sintàctica esdevé una unitat lèxica . Per exemple <i>blat de moro</i> , o <i>mira'm-i-no-em toques</i> .

2.2 Tractament de les unitats lèxiques compostes i sintagmàtiques en els diccionaris

El tractament que reben les paraules compostes i les paraules sintagmàtiques en la majoria de diccionaris de llengua general és també divers i no sempre sistemàtic donades la varietat formal i semàntica d'aquestes unitats lèxiques. En general, podem observar que el criteri ortogràfic és el prioritari alhora de decidir si una unitat forma part de la nomenclatura, és a dir per comptar amb una entrada pròpia. Aquest paràmetre parteix del supòsit que totes les unitats que s'escriuen juntes, sense o amb guionet, constitueixen una entrada del diccionari. Aquest criteri tradicionalment molt utilitzat en lexicografia general permet dir que:

- a) la majoria de compostos tenen una entrada pròpia en els diccionaris de llengua general, com, per exemple, les tres entrades següents extretes del *Diccionari de la Llengua del Catalana* (1995):

aguantallibres m. Suport per a evitar que els llibres es decantin en un prestatge que no és ple.

alaferit -ida adj. Ferit de l'ala.

guardaespatlles m. Mocador gran d'abric. || m. i f. Persona que acompanya algú per protegir-lo de possibles agressions.

⁶ També hi trobem *locució adverbial*, *locució conjuntiva*, *locució interjectiva*, *locució nominal*, *locució prepositiva* i *locució verbal*.

- b) les unitats sintagmàtiques que s'escriuen separades —que són la majoria⁷— no tenen una entrada pròpia i, en canvi, formen part de la microestructura del diccionari a vegades com a subentrades d'una de les paraules que formen la unitat i d'altres com a exemples. Aquestes dues entrades del DIEC (1995) mostren la diversitat de lloc que poden ocupar els mots compostos en la microestructura dels diccionaris:

agulla f. Barreta de metall, d'os, de fusta, o d'una altra matèria, que té un extrem terminat en punta i l'altre proveït d'un forat o ull per a passar-hi un fil, un cordill, una veta, etc., que serveix per a cosir, brodar, teixir. *Agulla de cosir, de brodar. Agulla de passar cintes. Agulla d'espardenyer. Agulla saquera. Agulla d'estorer. Enfilat una agulla.* | **agulla saquera** Agulla de cosir sacs. | **cercar una agulla en un paller** Fer una recerca infructuosa, perdre el temps. | HIPERB. *La gent estava tan estreta que no hi cabia ni una agulla, que no s'hi hauria pogut ficar ni una agulla, que una agulla no hauria caigut a terra.* | PER EXT. Instrument punxant emprat per a injectar, fer puncions, suturar, etc. | **agulla d'enllardar** Agulla grossa proveïda d'un mànec, amb el cos semicilíndric, que serveix per a enllardar la carn. || Barreta, generalment de llautó o d'acer, que té un extrem terminat en punta i l'altre en una petita cabota. **agulla de cap** Agulla amb el cap del mateix metall. **agulla de picar** Agulla més gran i amb el cap de vidre. | Vareta punxeguda de metall, d'os, etc., amb una bola o qualsevol altre adornament en un extrem, usada com a embelliment. | Joia que se subjecta amb una peça que es clava com una agulla. | **agulla imperdible** Agulla en forma de U en què, després de clavada, la punta es fica en una cavitat que hi ha a l'altre extrem. || PER EXT. **agulla de fer mitja** Barreta d'acer usada per a fer punt de mitja. | Barreta en forma de forca en els extrems, usada per a fer malla. || PER EXT. **agulla d'estendre roba** [o **agulla d'estendre**] Pinça per a estendre la roba. **agulla de ganxo** [o **de monyo**] Barreta de ferro doblegada pel mig en forma de U que serveix per a aguantar el pentinat. || Qualsevol barreta de metall terminada en punta. *L'agulla d'un parallamps. Una agulla o burxa. Agulla de fer barrinades. Agulla d'un fusell. Agulla d'un carro. Un carro d'agulla. Un fusell d'agulla.* **agulla d'un rellotge** Busca. **agulla d'un rellotge de sol** Barra de ferro l'ombra de la qual assenyala l'hora que és. **agulla d'una brúixola** Barra d'acer imantat que gira damunt d'un punt i que s'orienta en la direcció del meridià magnètic. **agulla de carburador** Peça del carburador que regula el pas de la mescla. **agulla de fonògraf** Part mòbil d'una càpsula fonocaptora. (...) || Peix teleosti (*Belone belone*), de 30 a 50 centímetres de llargada i mandíbules estretes i allargades. || pl. Nom donat a diverses herbes del gèn. *Erodium*, de la família de les geraniàcies, que al·ludeix a la forma del fruit. | **agulles de pastor** Herba de la família de les umbel·líferes (*Scandix pecten-veneris*), de fruits prolongats en un llarg bec, que es fa sobretot als sembrats. || Llengua de bou (bolet). || sing. Fulla acicular, com les dels pins, els cedres, etc.

agut -uda adj. Que acaba en punta prima; dit d'una punta o tall molt prim. *Els ullals aguts. Les agudes banyes. Amb les puntes ben agudes.* || **angle agut** Angle menor que un de recte. || Que produeix una sensació viva, penetrant. *Dolor agut. Fred agut. Una olor aguda, un sabor agut. Una veu aguda, un crit agut.* | **to agut** [o **nota aguda**] To, nota, alt, d'un gran nombre de vibracions per segon (per oposició a *greu, baix*). | m. To elevat de l'escala. *Cal afinar els aguts (d'un piano). Aquest cantant té els aguts excel·lents.* || **malaltia aguda** Malaltia que té un curs ràpid (per oposició a *crònica*). | **febre aguda** Febre greu. || Penetrant, subtil. *Vista aguda, orella aguda, olfacte agut.* | FIG. Que té dites o acudits graciosos, oportuns. *Un escriptor agut. Una persona aguda.* || Oxíton. *Mot agut, rima aguda, vers agut.* | **accent agut** Accent que baixa de dreta a esquerra (´). | Referit al timbre acústic, fonema el segon formant del qual es manifesta a una freqüència elevada. | Referit a l'altura musical, fonema que ha estat pronunciat amb una freqüència alta de vibracions vocals.

Tot i aquest criteri principal, no totes les unitats lèxiques formades per aquests dos processos s'inclouen al diccionari. La seva incorporació dins la nomenclatura queda restringida per dos factors: a) el de la productivitat i b) el de l'expressivitat.

La major part d'unitats que són semànticament predictibles a partir del procés de formació segons unes regles establertes per la gramàtica no hi sol ser documentada. Un altre dels criteris que solen utilitzar els diccionaris per restringir l'entrada de mots compostos en la nomenclatura és el caràcter expressiu del mot. En aquest sentit, s'obvien moltes unitats que no són unitats necessàries denominativament.

3. Composició patrimonial i sintagmació: neologismes

Tot i la diversitat de concepcions teòriques entorn a aquests processos de formació de

⁷ Mots com *maldecap* i *ulldepoll* són exemples d'unitats lèxiques formades per sintagmació que per ús s'escriuen sense blancs. Per exemple, al DIEC trobem mots sintagmàtics com:

allioli m. Salsa feta d'alls picats debatuts amb oli.
maldecap m. Allò que pertorba i inquieta l'ànim, que preocupa pregonament. *Passar maldecaps per alguna cosa. Aquest afer li dona molts maldecaps. Haver d'atendre a tot és un maldecap.*

paraules, hi ha suficients criteris per distingir entre prefixació, composició patrimonial, composició culta i sintagmació. Com ja hem dit, en aquest capítol només analitzarem els neologismes que corresponen a compostos formats per dos radicals o lexemes catalans que no poden ser la lexicalització d'un sintagma i a unitats sintagmàtiques lexicalitzades.

Des del punt de vista gramatical, les noves unitats lèxiques construïdes a partir de dos o més lexemes catalans es distribueixen molt desproporcionadament entre les diferents categories gramaticals. Els neologismes en l'última dècada mostren les tendències següents:

Categoria gramatical	Nombre de neologismes
Nom	85%
Verb	7%
Adjectiu	5%
Adverbi	3%

Així, la gran majoria dels neologismes formats amb més d'una unitat lèxica, ja sigui per un procés morfològic o per regles sintàctiques, són unitats nominals. En contrast, les altres categories gramaticals són productivament poc sensibles a aquest recurs lèxic. Les preposicions creades a partir de més d'una paraula catalana són també molt poques en relació amb el nombre de noms nous. Els graus de productivitat diferents entre les categories gramaticals reflecteixen també el fet que les llengües no solen necessitar verbs, adjectius, adverbis o preposicions nous al mateix ritme que unitats nominals.

A continuació analitzarem més detalladament cada una de les categories gramaticals fent més èmfasi en la nominal ja que, com hem constatat, és des d'un punt de vista productiu la més prototípica d'aquest tipus de neologismes.

3.1 La composició i la sintagmació en la formació de neologismes nominals

Hem basat l'anàlisi dels neologismes nominals en els tres paràmetres següents:

1. les estructures morfosintàctiques dels neologismes
2. el component de formació, és a dir si són unitats compostes o sintagmàtiques
3. alguns aspectes semàntics

Quant al primer paràmetre, d'entrada cal dir que els neologismes que són noms presenten estructures morfosintàctiques diverses que equivalen a estructures prototípiques ja sigui del component morfològic o del component sintàctic de la gramàtica. Així, seguint Corbin (1992), Cabré (1994) i també Gràcia (2002), distingim entre les unitats que segueixen les regles de la sintaxi, i que a l'Observatori de Neologia anomenem *unitats sintagmàtiques*, i les unitats que transgredeixen alguna d'aquestes regles perquè s'han format en el component morfològic, que anomenem *unitats compostes*.

Els neologismes nominals catalans responen a una sèrie de patrons morfosintàctics. El més freqüentment utilitzat és $[[N] [A]]_N$ (*abús sexual, banc electrònic, barrera arquitectònica, correu electrònic, moto aquàtica, paradís fiscal, peix blau, televisió*

digital) que representa aproximadament el 40% dels neologismes nominals formats a partir d'aquests processos. Les altres dues estructures productives són $[[N][N]]_N$ (*adreça web, canal satèl·lit, conveni marc, dansa jazz, música disco, peça clau, teatre museu, vaixell turisme*) i $[[N] \text{ Sprep}]_N$ sobretot quan el sintagma preposicional està introduït per la preposició *de* (*acord de pau, cordó de seguretat, empresa d'aventura, jornada de reflexió, pla de xoc, tret de sortida, tipus d'interès, zona de descens*). Aquestes dues estructures representen aproximadament el 22% i el 15% dels neologismes nominals generats per aquests dos processos de formació, respectivament. La resta de neologismes nominals formats a partir de dues unitats lèxiques responen a una gran diversitat d'estructures que no són gaire productives (*salvapantalla, portarotllos, sensepapers, cascos blaus, lliga deampions, servei de finestra única, tren d'alta velocitat, recerca i captura, immigrant sense papers, corredor de la mort*).

El quadre següent mostra, d'una banda, les estructures morfosintàctiques d'aquests neologismes i, de l'altra, el component de la gramàtica que les ha generades. La primera columna de l'esquerra de la taula recull les estructures més bàsiques que presenten aquests neologismes nominals, la segona columna correspon a l'estructura més superficial, i en les dues columnes restants es presenta exemples de neologismes de cadascuna de les estructures relacionada amb el component de la gramàtica de formació:

Estructures Base	Estructures Superficials	Component morfològic	Component sintàctic
$[[V] [N]]_N$	$[[V] [N]]_N$	caçabombarder, ensumapòlvores, guarda-rail, recolzacap	
	$[[V] [Npl]]_N$	aparcacotxes, matasegells, pelapatates, pixapins, portapreus	
$[[V] [A]]_N$	$[[V] [A]]_N$	filaprim	
$[[\text{prep}[N]]_{\text{SPREP}}]_N$	$[[\text{prep}[N]]_{\text{SPREP}}]_N$	reregust, sensepapers (f i m)	
$[[N][N]]_N$	$[[N][N]]_N$	botiga llibreria, carta boma, equip base, estat membre, pàgina web	
	$[[N][Npl]]_N$	hoquei patins, programació escombraries	
$[[N] [A]]_N$	$[[A] [N]]_N$		alt funcionari, curt-metratge, primer secretari, tercer grau
	$[[N] [A]]_N$		accident laboral, ajut social, cine ecològic, crèdit tou, canal temàtic, deute extern, fons ètic, guerra química, jurat popular, passadís humanitari, vaca boja
	$[[Npl] [Apl]]_N$		àguiles negres, cascos blaus, eleccions generals, serveis mínims
$[[N] \text{ Sprep}]_N$	amb la preposició <i>de</i>		camp de retenció, cos de seguretat, govern de coalició, intenció de vot, moto d'aigua, pla d'inversions, vaixell de passatgers, corredor de la mort
	amb la preposició <i>en</i>		ciclisme en pista, fiscal en cap
	amb la preposició <i>per</i>		quatre per quatre
	amb la preposició <i>sense</i>		immigrant sense papers
	amb la preposició <i>a</i>		crida a la calma

Actualment hi ha una tendència a formar neologismes per sintagmació, les dades de

l'Observatori de Neologia, per exemple, indiquen que la majoria d'unitats formades a partir de més d'una unitat lèxica són sintagmàtiques (70%), en contrast amb les unitats compostes que només representen el 30%, de les quals els 75% corresponen a l'estructura $[[N] [N]]_N$. Hi ha alguns autors com Gràcia (2002) i Lorente (2002) que consideren que les paraules formades per una estructura $[[N] [N]]_N$ són un cas fronterer entre la composició pròpia i la formada per origen sintagmàtic perquè algunes de les unitats tenen un comportament molt més semblant a les unitats formades per sintagmació que a la resta de composició.

Alguns exemples de neologismes contextualitzats formats per dos noms:

Fonts de la investigació policial van confirmar ahir que l'altra *carmanyola bomba* que va ser desactivada dissabte portava inscrit el nom d'Urkio Gerrikagoitia, un altre dels etarres morts per la seva pròpia bomba.

...es posarà en marxa a la comarca del Gironès el primer pla de Catalunya per a recollida i el reciclatge de bateries usades de cotxe, una *experiència pilot que posteriorment es farà extensiva a la resta de comarques.

Això a banda, mantindran la imatge del cantant amb barretina i acordió, tant capaç de cantar la cúmbia, com d'entonar una *sardana-reggae*, com de posar-se a la pell d'un txa-txa-txa.

...amb una inversió prioritària en la línia fèrria El Papiol-Mollet per a passatgers i la implantació de *trens llançadora* directes a Barcelona.

Exemples de neologismes contextualitzats que presenten una de les estructures sintagmàtiques més productives — $[[N] [A]]_N$ (40%) i $[[N] [Sprep]]_N$ (17,7%)— són:

Sònar és una mostra urbana, estretament lligada a l'evolució recent de Barcelona, i, sobretot, a la predisposició envers el techno i l'*art digital*.

La pel·lícula "Esperando al mesías", de Daniel Burman, inaugurarà avui el festival de *cine ecològic* de Gavà.

... si bé és cert que el nombre de consumidors de cannabis ha augmentat, també és veritat que el nombre de consumidors de *drogues dures s'ha estabilitzat en un 0,15% de la població.

La *tertúlia electrònica* es farà en dues sessions, la primera de les dotze a la una del migdia, i la segona de les cinc a les sis de la vesprada.

..les dones tendeixen a igualar els homes en el consum de les diferents drogues, sobretot tabac, alcohol, cànnabis i *drogues de síntesi* entre els 14 i 24 anys.

La decisió del president de la República francesa (...) de convocar el 25 de maig i l'1 de juny eleccions legislatives anticipades va donar dilluns passat el *tret de sortida a una de les més curtes però sens dubte més dures campanyes electorals...

En contrast, estructures com $[[V] [N]]_N$ (6%) i $[[V] [A]]_N$ (0,2%) són molt poc productives. Hi ha gramàtiques que remarquen que l'estructura $[[V] [N]]_N$ que permet formar compostos és molt productiva en el lèxic català, però com a formació neològica aquesta estructura dóna lloc a molt poques unitats noves: *caçabombarder*, *ensumapòlvora*, *aparcacotxes*, *salvapàtries*. D'altra banda, hi ha estructures documentades a totes les gramàtiques que, tot i que en alguns casos ja s'assenyalen com a poc productives (Gràcia, 2000), no solen generar neologismes, com V+nt+N (*portantveus*) o V+V (*alçaprem*).

Semànticament, si ens fixem en els neologismes compostos, observem que els que tenen una estructura $[[V] [N]]_N$, $[[V] [A]]_N$ o $[prep [N]]_N$ sempre tenen el nucli semàntic exocèntric, és a dir funcionen de complement categoritzador-especificador d'un nom implícit en el context, fora de la unitat lèxica:

Treballava d'*aparcacotxes* igual que M. Àngeles, i la policia no descarta que haguessin mantingut relacions sentimentals. CR/N 5/05/1999

Aquest és un dels valors de Marcelo Vilà, que disposa de gairebé tots els models, i a més ho arrodoneix amb els complements necessaris: vitrines, exhibidors, penjadors, penja-robes, màquines d'etiquetatge, *portapreus*, portarotllos de paper, miralls... AV 9/08/2000

L'última operació de la Guàrdia Civil es va produir ahir a la matinada a Tarifa, on les patrulleres van capturar tres embarcacions en què s'amuntegaven 110 *sense papers* -la majoria d'origen magribí- deshidratats i castigats pel fred i la humitat. PC 30/05/2000

A més, constatem que els complements d'alguns d'aquests neologismes mantenen una relació metafòrica amb el nucli al qual categoritzen:

S'intueix una excitant sessió si també s'hi presenta Cristina Tárrega, que ha deixat sempre Mariajo per terra i la considera una comedianta *menjahomes* i grimpadora. PC 13/05/2000

És a dir: el problema no naixia d'Espanya, d'una Espanya mig feta, agressiva, no resolta, sinó dels *torranassos* de catalans i bascos, nascuts per a dificultar la convivència. AV 28/12/2000

Pel que fa al Barça, l'Osasuna és el *matagegants* de la Copa de ple dret, després que ja ha deixat al marge de la via tres equips de Primera: el Sevilla, el líder Deportivo i l'actual campió de Copa, el València. AV 5/02/2000

D'altres, en canvi, especifiquen el nom a través d'un significat recte i el significat final del neologisme és composicional:

Aquest és un dels valors de Marcelo Vilà, que disposa de gairebé tots els models, i a més ho arrodoneix amb els complements necessaris: vitrines, exhibidors, penjadors, penja-robes, màquines d'etiquetatge, *portapreus*, portarotllos de paper, miralls... AV 9/08/2000

Pel que fa a l'equipament de confort i ambientació, compta, ja de de sèrie, amb *recolzacap* davanter regulable en altura, vidres tintats, seient del conductor i del passatger amb memòria de posició, alçavidres davanter més pany centralitzat a distància, preinstal·lació de ràdio, safata oculta d'equipatge i enllumenat del maleter, a més de molts altres detalls (airbag del passatger amb possibilitat de desactivació, frens ABS, aire condicionat i pintura metal·litzada són opcions disponibles en el nou Saxo Plaisir). AV 9/03/2000

Un teixit trenat denominat Daytona comparteix amb el cuir negre el revestiment dels seients (desproveïts de *reposabraços* centrals). AV 13/07/2000

Els compostos formats per dos noms, en canvi, tenen el nucli endocèntric tot i que semànticament la relació que s'estableix entre els dos components no és sempre la mateixa per a tots els neologismes. En aquest sentit, es poden distingir dos grans grups dins del neologismes que presenten l'estructura [[N] [N]]: el primer grup està format per aquells neologismes en què un dels dos noms, generalment el primer, és el nucli semàntic de la unitat i l'altre nom, generalment el segon, té un valor categoritzador, especificador de l'altre. Gràcia (2002) s'hi refereix com a compostos aposicionats perquè el segon element es comporta com una aposició del primer; el segon grup està constituït per aquells neologismes en què els dos noms mantenen una relació semàntica coordinada, tot i que és possible pensar que el primer segueix sent el nucli semàntic perquè difícilment es pot invertir l'ordre dels components. Els primers els podríem parafrasejar com "és un N que es caracteritza per funcionar a través, per transmetre per, és, etc. N"⁸, i, en canvi, els segons es podrien parafrasejar de la manera següent: "és un N1 que també és un N2". De fet, els compostos del primer grup tenen un comportament semàntic molt similar als neologismes sintagmàtics formats per un nom i un complement.

⁸ Com també destaca Gràcia (2002) la relació semàntica entre els components és molt variada i en algunes estructures aquesta relació pot tenir un valor metafòric.

Un cas que mereixeria un estudi especial són la sèrie de compostos formats amb *bomba* (*carmanyola bomba*, *carta bomba*, *motxilla bomba*, *cotxe bomba*) perquè tot i sembla que són els dos noms mantenen una relació semàntica equitativa és a dir que una *carmanyola bomba* tant seria una *carmanyola* com una *bomba* o una *carta bomba* seria també una *carta* i una *bomba*. Però en realitat no creiem que semànticament no funcionen així de simple i ens decantem per pensar que el veritable nucli semàntic d'aquests neologismes és el segon nom i el primer és només el mitjà en què es presenta N2, ja que estem parlant de tipus de bombes i no de tipus de motxilles o de cartes o de cotxes. És a dir és possible que en aquests casos s'anul·li part dels trets semàntics del primer nom i només restin actius els de "contenedor de", en aquest cas d'una bomba, i, per tant, aquesta sèrie de compostos funcionen més com els del primer grup i en el fons també com les unitats lèxiques sintagmàtiques formades per un N i un complement⁹.

Pel que fa als neologismes sintagmàtics, tots tenen el nucli semàntic endocèntric que correspon també amb el nucli sintàctic del sintagma¹⁰:

La realitat, però, és que aquesta absència de jugadors de casa nostra en les semifinals del millor torneig sobre *terra batuda* hauria de servir per valorar molt positivament el que han fet fins ara. CR/N 3/06/1999

La *tertúlia electrònica* es farà en dues sessions, la primera de les dotze a la una del migdia, i la segona de les cinc a les sis de la vesprada. ET 13/06/2000

... i l'escalada armamentística descobria la *guerra química* amb els avenços amb els experiments nuclears... CR/M 2/04/2000

El complement ja sigui un sintagma adjectiu o un sintagma preposicional té una funció categoritzadora-especificadora del nom nucli amb el qual manté una relació semàntica determinada. Les relacions que el complement estableix amb el seu nucli nominal són múltiples: de funció, de mitjà, de lloc, de temps, d'efecte, de causa, etc. (*consum ecològic*, *espai aeri*, *televisió digital*, *hospital de campanya*, *moto d'aigua*). Algunes vegades aquesta relació s'estableix metafòricament: *vaca boja*, *revista del cor*, *lladre de guant blanc*, *pantalla gran*, *virus informàtic*, etc.

Finalment, pel que fa a l'escriptura aquestes unitats també es comporten de diferent manera. En general, els neologismes formats per composició s'escriuen junts, tot i que a vegades units amb un guionet; i, en canvi, les unitats sintagmàtiques s'escriuen separadament, entre blancs.

Així, els compostos neològics formats per una estructura [[V] [N]]_N i [[V] [A]]_N sovint es documenten escrits en un sol mot com, per exemple, *ensumapólvora*, *girasol*, *guardarail*, *salvapantalla*, *recolzacap*, *aparcacotxes*, *caçaprimes*, *matagegants*, *filaprim*, i sense guionet a excepció de *conte-contes*.

Els neologismes compostos formats per dos noms, en contrast, són més variables pel que fa la seva escriptura, alguns s'escriuen separadament i d'altres en un sol mot però amb guionet. En aquesta estructura s'observa una certa regularitat semànticament relacionada. De manera que les unitats en què el nucli semàntic és un dels dos noms i

⁹ Aquesta diferència de comportament semàntic entre els dos subgrups sembla que té també una correlació ortogràfica com veurem més avall.

¹⁰ *Totterreny* i *quatre per quatre* són neologismes sintagmàtics amb el nucli exocèntric:

Espiràs és un *totterreny amb vocació de ser-ho; i no li agrada que l'etiquetin com a novel·lista o articulista...

I la proliferació de *quatre per quates*, de motos de trial, de mountain bike... Penseu que no respecten la natura, ho destrossen tot.

l'altre nom té un valor categoritzador el compost s'escriu separatament com ara *cançó testimoni, cinema porqueria, conveni marc, equip base, espai web, estat membre, etapa pròleg, experiència pilot, lloc web, memòria resum, motoserra, personatge comparsa, plana web, semifinal anada, tren bala, tren llançadora, vaixell escombra, vaixell turisme, zona euro*. Trobem alguna excepció que reflecteix potser una indecisió en el grau de lexicalització d'un determinat mot: és el cas del neologisme *carril bici* documentat també en un sol mot *carril-bici*.

En canvi, els compostos en què els dos noms que formen la nova unitat tenen un pes semàntic equitatiu tendeixen a escriure's junts però amb guionet: *berenar-sopar, camió-gàbia, casa-estudi, comte-rei, concert-homenatge, conferència-col·loqui, dinar-reunió, drogueria-perfumeria, escola-treball, estat-nació, festa-ball, narrador-psicoanalista, passeig-mirador, pèrgola-mirador, punk-rock, saló-cafè, sardana-reggae, soldador-enrajolador, torre-mirador, xerrada-col·loqui*. Normalment en aquests casos el primer nom té una pes semàntic més rellevant. Hi ha també en aquest cas excepcions que reflecteixen per un costat indecisió i per l'altra segurament un grau de lexicalització baix: *diputat president, diputat-president, espectacle cabaret, jutge degana, regidora presidenta, regidor-president teatre museu*.

Quant als neologismes sintagmàtics, a excepció de l'estructura [[A] [N]] en què hi ha més heterogeneïtat pel que fa als criteris gràfics intuïtius, tota la resta de neologismes d'aquest tipus solen escriure's separatament, és a dir, cada un dels mots que formen una unitat està escrita entre blancs, alguns exemples són: *internacional, ajut social, analfabetisme funcional, arma lleugera, art digital, banda armada, tret de sortida, visita d'estat, zona de descens, camp de refugiats, capítol de sorpreses, casa de colònies, compressor de fitxers, escola d'adults, mercat de divises, pla d'inversions, retirada de tropes, tribunal de comptes, vaixell de passatgers, servei de finestra única, ciclisme en pista, etc.*

Si mirem algunes característiques semàntiques d'aquestes unitats podem dir que tots les unitats sintagmàtiques documentades tenen el nucli endocèntric que correspon al primer nom del sintagma i que el complement té la funció de categoritzar aquest nom establint-se diferents tipus de relacions semàntiques entre el nom nucli de la unitat lèxica i el seu complement.

3.2 La composició i la sintagmació en la formació de neologismes d'altres categories gramaticals

Com hem assenyalat anteriorment, la llengua catalana no utilitza aquests dos recursos per a la creació de verbs, adjectius i adverbis tan abastament com en el cas dels noms.

Pel que fa als verbs, el recurs de formació utilitzat i mínimament productiu és la sintagmació; actualment la composició no sol generar verbs. Hi ha una tendència a formar verbs per la lexicalització d'un sintagma verbal. Aquestes noves unitats, formades totes en el component sintàctic de la gramàtica, corresponen al que alguns autors han anomenat locucions verbals o idiomatismes i d'altres unitats fraseològiques verbals. La majoria de les noves ocurrencies tenen un significat metafòric (*anar al seu rotllo, tenir moltes núvies, perdre el llibre de navegar, estar fora de to, quedar-se a les portes, etc.*) i moltes estan marcades des del punt de vista del registre d'ús com a col·loquials: *posar les banyes, tocar la fibra, ser l'hòstia, anar com una moto, etc.* En el quadre hem recollit les principals estructures que han donat lloc a paraules noves de

categoria gramatical verbal:

Estructura de base	Estructura superficial	Component sintàctic
V SN	V art Npl	<i>fer les amèriques, obrir les portes, penjar les botes, posar les banyes</i>
	V art N	<i>donar la llauna, perdre el nord, ser l'hòstia, tocar la fibra</i>
	V un N	<i>arrossegar un deute</i>
	Vpron art N	<i>mirar-se el melic, estrènyer-se el cinturó</i>
	V art N A a	<i>deixar la porta oberta a</i>
	V un N i A a	<i>tenir un peu i mig a</i>
	V una N A	<i>tenir una espina clavada</i>
	V N	<i>obrir foc, prendre partit</i>
	V Npl	<i>aixecar ampolles, tancar files</i>
	V moltes Npl	<i>tenir moltes núvies</i>
	V N A	<i>donar llum verd</i>
	V art N de art N	<i>ser el dolent de la pel·lícula</i>
	V art N de N	<i>perdre el llibre de navegar</i>
	V un N de N	<i>fer un acte de campanya</i>
V SAdj	V Adj	<i>creure convenient</i>
	V Sprep	<i>estar fora de to</i>
V Sadv	V Adj de art N	<i>estar encantat de la vida</i>
	V Adv	<i>tirar endavant</i>
	V com una N	<i>anar com una moto</i>
	V a art pron N	<i>anar al seu rotllo</i>
V Sprep	Vpron a art Npl	<i>quedar-se a les portes</i>
	V en Adj	<i>caure en picat</i>
	V a N	<i>sortir a escena</i>
	V per N	<i>pagar per veure</i>

Els neologismes adjectivals, tot i que tampoc són gaire nombrosos, es diferencien dels neologismes verbals perquè es concentren majoritàriament en una sola estructura [[A] [A]]. Els nous adjectius tendeixen a formar-se per la suma de dos adjectius que tenen el mateix pes semàntic: *agricolaramader, demòcrata-cristià, lúdic-esportiu, nord-irlandès, social-liberal*.

Els neologismes sintagmàtics adverbials són encara més escassos, la majoria s'han format a partir de la lexicalització d'un sintagma preposicional, dels quals molts tenen un sentit no literal: *de pedra picada, en cascada, en cartell, en clau internacional, en el seu dia, en viu i en directe, a disposició judicial*:

Els franquistes *de pedra picada* (Samaranch i Calviño, per exemple) van veure, el 71, que era imprescindible de divulgar, pels mitjans de comunicació, un pensament polític intel·ligent que fomentés el sentit d'unitat.

En aquesta pàgina procurarem respondre totes les preguntes que us formuleu relacionades amb el món de l'escena, des de dades concretes d'obres *en cartell* fins a la trajectòria de professionals nacionals o estrangers.

Tot i seguit, i *en cascada, es van succeir diverses decisions penoses i alarmants.

Finalment alguns sintagmes preposicionals amb una estructura molt determinada es lexicalitzen per formar una unitat neològica preposicional, algunes vegades, com és el cas dels exemples següents, aquestes preposicions estan considerades per molts autors com a no normatives:

(...) a conseqüència d'un accident que hi ha hagut avui al migdia a l'autopista A-17, *a l'alçada de* (...), en direcció a Granollers.

No us puc dir quins individus seran jutjats; això ho ha de decidir el jutge "X" *en base a* les evidències que tingui.

Del director de "Cinema Paradiso", Giuseppe Tornatore, ens arriba ara "La leyenda del pianista en el océano", fàbula *en clau de* comèdia romàntica on...

Mercè Lorente descriu aquests neologismes com a locucions constituïdes a partir d'un sintagma preposicional amb presència de determinants (Lorente, 2002: 848). Seguint, la classificació semàntica que en fa Lorente, la primera és locativa i les altres dues temàtiques.

3.3 Tendències en la neologia per composició i sintagmació

Hem recopilat, a tall de conclusions, les tendències generals en la formació de paraules noves a partir de més d'un lexema català que hem exposat al llarg d'aquest capítol:

- Sembla que la formació neològica en llengua catalana a partir de més d'un lexema és un recurs molt utilitzat per a la creació de noms i, en canvi, és molt menys productiu per a la creació d'altres categories gramaticals.
- En totes les categories gramaticals s'evidencia que la sintagmació, com a recurs de formació de paraules noves, és més prominent que la composició.
- Quant a les noves unitats lèxiques nominals formades per més d'un lexema català, actualment es constata un domini de les unitats generades per la lexicalització dels patrons $[[N] [A]]_N$ i $[[N] [N]]_N$, i, en canvi, s'observa un retrocés significatiu en la productivitat de patrons que tradicionalment havien format paraules compostes catalanes; aquesta regressió, per exemple, és molt palesa en l'ús del patró $[[V] [N]]_N$.
- La producció d'unitats lèxiques verbals a partir de més d'un lexema català sol ser sintagmàtica, tot i que no es pot dir que hi hagi un patró estructural més prominent que un altre. Molts verbs nous s'utilitzen amb un ús figurat.
- Finalment, tant en els neologismes adjectivals com els adverbials, tot i que són molt poc nombrosos, sembla que, a diferència dels verbs, prioritzen un sol patró: $[[A] [A]]_A$ i $[Sprep]_{Adv}$. En aquest darrer cas també és remarcable la lexicalització de sintagmes preposicionals amb usos figurats i no sempre normatius.

AQUESTES ÉS LA BIBLIOGRAFIA QUE CITO

Marvà (1934)
Fabra (1956)
Badia (1962)
Moll (1968)
Ruaix (1986)
Solà et al. (2002)
Di Sciullo & Williams (1987)
Zwanenburg (1992)
Benveniste (1966)
Varela (1990)
Lieber (1992)
Corbin (1992)
Cabré (1994)
Gràcia (2002)
Lorente (2002)
Solé i Vázquez (2002)

DIEC (1995)
GDLC (1998)
TERMCAT (1992) Diccionari de lingüística.
Saldanya (1998) Diccionari de lingüística